

ФОРМУВАННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ У КРИМІНАЛІСТИЦІ: ДИСКУСІЙНІ ПРОБЛЕМИ

Віктор Шевчук

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого, заслужений юрист України,
61024, м. Харків, вул. Пушкінська 84, тел. +38050 3641250,
e-mail: Shevchuk_viktor@ukr.net*

Анотація

Досліджуються дискусійні проблеми формування тактичних операцій та практики їх реалізації у досудовому розслідуванні та судовому провадженні. Визначається, що на сьогодні у криміналістиці дискусійними залишаються переважна більшість питань, які є визначальними у формуванні криміналістичної теорії тактичних операцій. Здійснено обґрунтування методологічних основ побудови та застосування тактичних операцій. Досліджено тенденції та перспективи розвитку окремої теорії тактичних операцій. Визначено місце та роль тактичних операцій в системі криміналістики, процесі кримінального провадження. Спираючись на системно-структурний та технологічний підходи визначено сутність тактичної операції як криміналістичного комплексу організаційно-тактичної спрямованості. Серед дискусійних проблем формування тактичних операцій особливого значення сьогодні набувають питання визначення функціонального призначення цих тактичних засобів, розроблення підстав їх класифікації, розкриття структурної побудови, формулювання систему спеціальних принципів формування тактичних операцій. Окремого дослідження потребують також проблеми значення та ролі чинників-детермінантів для побудови тактичних операцій, обумовленість їх видом злочину, етапністю кримінального провадження, слідчою (судовою) ситуацією й тактичними завданнями. Перспективними напрямками розробок у сучасній криміналістиці є дослідження тактичних операцій як засобів формалізації процесу кримінального провадження, проблеми щодо організації та планування тактичних операцій, а також застосування типових тактичних операцій при розслідуванні окремих видів злочинів та у судовому провадженні. Сформульовано наукові підходи та пропозиції щодо вирішення концептуальних проблем формування та реалізації тактичних операцій з метою оптимізації діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду.

Ключові слова: *тактична операція, типові тактичні операції, криміналістична теорія тактичних операцій, тактичні завдання,*

формування та реалізація тактичних операцій, технологія тактичної операції.

Вступ

Актуальність. В умовах сьогодення все більше уваги приділяється протидії злочинності, яка завдає значної шкоди державі, загострює загальну криміногенну ситуацію, пов'язану з поглибленням економічної, соціальної й політичної кризи в суспільстві, створює загрозу національній безпеці України. Динаміка злочинності, змінення її структури й характеру, інші негативні чинники сучасності потребують консолідації зусиль органів кримінальної юстиції, забезпечення їх діяльності адекватними засобами, прийомами й методами протидії різним злочинним проявам. Крім цього, реформування кримінального процесуального законодавства передбачає запровадження ефективної системи протидії кримінальним правопорушенням, вжиття невідкладних заходів, спрямованих на вдосконалення слідчої та судової діяльності, що ґрунтуються на новітніх досягненнях науки й техніки, розширенні можливостей їх використання у практиці боротьби зі злочинністю. Серед таких засобів особливої уваги набувають різноманітні тактико-криміналістичні комплекси. Саме вони виступають ефективним засобом реалізації методів досудового розслідування й судового провадження, вирішення окремих тактичних завдань і створення відповідних умов для оптимізації діяльності слідчого, прокурора, суду.

Усе це свідчить про важливість і своєчасність теоретичного обґрунтування й широкого впровадження тактичних (криміналістичних) операцій у практичну діяльність щодо розслідування злочинів і судового розгляду матеріалів кримінальних проваджень. Такий висновок підтверджується результатами проведеного нами анкетування й інтерв'ювання слідчих прокуратури, поліції та СБУ, щодо їхньої думки про те, яким чином необхідно здійснювати слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові, організаційно-технічні й інші заходи, зокрема, 68,85 % респондентів вказали на комплексний характер їх реалізації, 28,28 % -азначили, що вони проводяться ізольовано, 2,33 % – інше. Тому в сучасних умовах реформування кримінального процесуального законодавства, органів кримінальної юстиції дослідження проблем комплексного використання тактичних засобів являється актуальним і зумовлене потребами практики.

Дискусійні проблеми формування тактичних операцій у криміналістиці та практики їх реалізації у досудовому розслідуванні та судовому провадженні

Тактичні операції у своєму розвитку пройшли складний еволюційний шлях – від окремих посилянь до формування відповідної наукової концепції, яка поступово трансформується в самостійну криміналістичну теорію (вчення), що істотно збагачує науковий потенціал криміналістики і практики розслідування та судового провадження.

Варто зауважити, що за тривалу історію розвитку криміналістичних знань накопичено досить багато наукових розробок, присвячених тактичним. Однак наявні у цій царині знань наукові доробки при їх безсумнівній цінності не вичерпують собою всієї актуальності проблематики й не можуть повністю задовольнити сучасні потреби практики. Зокрема, аналіз наукових досягнень з розглядуваної проблеми свідчить про певну диспропорцію між рівнем теоретичних розробок і питань практично-прикладної спрямованості. Справа в тому, що вчені-криміналісти, за відсутності методологічних основ концепції тактичних операцій і одностайності по ключових питаннях теорії та практики їх реалізації, «самовіддано кинулися» розробляти типові тактичні операції і активно їх впроваджувати у практику розслідування злочинів, у тому числі й засобами комп'ютерної техніки. Викликано це низкою причин, серед яких однією з найважливіших є відсутність розвиненої наукової концепції тактичних операцій, викладеної у сформованій окремій криміналістичній теорії. Ця обставина дещо уповільнює процеси подальшого дослідження даної проблематики, робить їх недостатньо повними та такими, що не відповідають сучасному рівню розвитку криміналістики.

Сьогодні дискусійним залишається переважна більшість питань, які є визначальними у формуванні криміналістичної теорії тактичних операцій, зокрема, щодо сутності цих організаційно-тактичних засобів, їх функцій, принципів формування та реалізації, класифікації, побудови структури, визначення місця у системі криміналістики та процесі розслідування злочинів, виокремлення чинників-детермінантів, що зумовлюють розроблення типових тактичних операцій, а також здійснення їх організації та планування при розслідування злочинів. На ці й багато інших проблемних питань необхідно дати аргументовані відповіді, спираючись на ґрунтовні методологічні засади з урахуванням сучасних наукових концепцій у криміналістичній науці.

У зв'язку із цим заслуговують на увагу дослідження тактичних операцій на підставі загальнотеоретичних підходів, що забезпечують пояснення й обґрунтування таких фундаментальних першооснов будь-якої окремої наукової теорії, як її генеза, сутність, факт, гіпотеза й

теоретична побудова. Важливо на теоретичному рівні вивчити й розкрити закономірності функціонування тактичних операцій при розслідуванні злочинів та судовому їх розгляді. При цьому повноцінний розвиток окремої теорії в криміналістиці має бути обґрунтований предметом та об'єктом її дослідження, а також методами, які при цьому використовуються. Значущими є й питання визначення місця зазначеної теорії у криміналістичній систематиці, її структури та функцій.

Слід зазначити, що за останні роки в криміналістичній літературі неодноразово декларувалося створення самостійної окремої теорії тактичних операцій. Ще у 1983 р. В. І. Шиканов зазначав, що така теорія активно формується²³, вже у 1985 р. М. П. Яблоков вказував на зародження теорії тактичних операцій²⁴, а у 1986 р. С. І. Цветков, аналізуючи питання розробки окремої криміналістичної теорії тактичних операцій, доходить висновку про завершення початкового етапу її становлення²⁵. У 1995 р. В. О. Образцов обґрунтовує ідею виникнення та подальший розвиток криміналістичного вчення про тактичні операції, включивши це вчення до окремого підрозділу підручника у розділ про теоретичні та методологічні основи криміналістики²⁶. Через шість років у 2001р. О. Б. Серова виокремлює криміналістичне вчення про тактичні прийоми, комбінації й операції²⁷. До цього ж висновку доходить й В. М. Ісаєнко у 2004 р., розглядаючи питання виникнення та формування тактичних комплексів, він присвячує питанням становлення та розвитку криміналістичного вчення про тактичну операцію самостійний підрозділ своєї праці²⁸.

Такого роду декларативні заяви здебільшого базуються на суто суб'єктивній оцінці стану сформованості криміналістичної теорії тактичних операцій. Безумовно, зусиллями вчених-криміналістів за останні роки зроблено багато щодо завершення побудови такої криміналістичної теорії. Але, на нашу думку, цей процес поки що не

²³ Див.: Шиканов, В. И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений / В. И. Шиканов. – Иркутск : Изд-во Иркут. гос. ун-та, 1983. – С.5.

²⁴ Див.: Яблоков, Н. П. Криминалистическая методика расследования (некоторые теоретические положения) / Н. П. Яблоков. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1985. – С. 80.

²⁵ Див.: Цветков, С. И. К вопросу о формировании частной криминалистической теории тактических операций / С. И. Цветков // Проблемы первоначального этапа расследования : сб. науч. тр. – Ташкент: ТВШ МВД СССР, 1986. – С. 31–39.

²⁶ Див.: Образцов, В. А. Криминалистическое учение о тактической операции / В. А. Образцов // Криминалистика / под ред. В. А. Образцова. – М. : Юрист, 1995. – С. 75–86.

²⁷ Див.: Серова Е. Б. Криминалистическое учение о тактических приемах, комбинациях и операциях // Курс криминалистики : в 3 т. Т.1. Общетеоретические вопросы. Криминалистическая техника. Криминалистическая тактика / под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – С. 478–482.

²⁸ Див.: Исаенко, В. Н. Проблемы теории и практики использования тактических комплексов в расследовании убийств // «Черные дыры» в российском законодательстве. – № 1. – 2004. – С. 368–382.

можна визнати завершеним з причин значної кількості неузгоджених, дискусійних питань, про які вже згадувалося. У зв'язку із цим вважаємо, що сьогодні актуальними залишаються зауваження Р.С. Белкіна стосовно того, що концепція тактичних операцій ще не досягла рівня окремої криміналістичної теорії і перебуває поки що у стадії формування²⁹.

При визначенні рівня сформованості тієї чи іншої криміналістичної теорії необхідно виходити із загальнофілософських підходів до розв'язання цієї проблеми. Зокрема, П. В. Копнін зазначав, що знання, щоб стати теорією, повинно досягнути у своєму розвитку певної зрілості. Теорія має включати у себе не лише опис відомої сукупності фактів, але й їх пояснення, виокремлення закономірностей, яким вони підпорядковані. Немає пояснення – немає й теорії³⁰. Керуючись наведеними положеннями, Р. С. Белкін констатує, що окремою криміналістичною теорією не може бути будь-яка сукупність окремих теоретичних положень, нехай навіть вельми значущих і таких, що цілком стосуються предметної галузі криміналістичної науки. Окремі теоретичні побудови тільки тоді можуть бути об'єднані в окрему криміналістичну теорію, коли вони відносяться лише до чітко визначеної сукупності явищ, пов'язаних до того ж між собою органічно. У рамках окремих теоретичних положень пізнання може дійти до знання окремих закономірностей предмета; об'єктивний же зв'язок цих закономірностей, тобто знання закономірностей більш поглибленої сутності – це вже рівень окремої криміналістичної теорії³¹.

Зазначені положення слід вважати фундаментальними, відправними для подальшого дослідження проблем тактичних операцій у рамках формування окремої криміналістичної теорії, де передусім постають питання щодо предмета, об'єкта і методу цієї теорії³². Беручи до уваги, що предметом окремої криміналістичної теорії виступають певні закономірності об'єктивної дійсності з тих, які вивчаються криміналістикою в цілому, вважаємо за можливе приєднатися до точки зору І. М. Комарова і віднести до предмета теорії тактичних операцій дві групи закономірностей: 1) збирання, дослідження та оцінки кримінально значущої доказової та орієнтуючої інформації у ситуаціях вчинення злочинів і закономірності ефективного та оптимального використання цієї інформації у ситуаціях розслідування з метою

²⁹ Див.: Белкин, Р. С. История отечественной криминалистики / Р. С. Белкин. – М. : НОРМА, 1999. – С. 280.

³⁰ Див.: Копнин, П. В. Диалектика как логика и теория познания / П. В. Копнин. – М. : Наука, 1973. – С. 260.

³¹ Див.: Белкин, Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособие для вузов / Р. С. Белкин. – 3-е изд., доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – С. 285.

³² Див.: Белкин, Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. Т. 2: Частные криминалистические теории / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – С. 19–23.

вирішення окремих тактичних завдань досудового розслідування комплексними засобами і 2) закономірності побудови й реалізації тактичних операцій і формування криміналістичних рекомендацій з планування, організації та проведення цих тактичних засобів³³. Об'єкт вказаної окремої теорії має складну структуру і являє собою як саму тактичну операцію, так і ті зв'язки і відносини, що проявляються у процесі її формування та реалізації. Метод – це система пізнавальних прийомів, які використовуються як для побудови самої теорії, так і для застосування її положень у певній практичній діяльності³⁴. Щодо теорії тактичних операцій, то він виступає одночасно і як об'єкт досліджень цієї теорії, і як власний її метод³⁵.

Отже, з огляду на висловлені методологічні положення, сьогодні ще рано вести мову про створення окремої криміналістичної теорії тактичних операцій. У зв'язку із цим слід визнати обґрунтованим твердження І. М. Комарова стосовно того, що в реаліях сьогодення формується нова теоретична побудова, яка дозволяє образно уявити окрему теорію тактичних операцій у системі криміналістики³⁶. Зараз накопичені теоретичні знання і великий досвід практики проведення тактичних операцій, що дозволяє констатувати існування передумов формування теорії тактичних операцій. Ці питання стоять на порядку денному, становлять основу наукового пошуку вчених-криміналістів, а окремі аспекти розглядуваної проблематики вже достатньо плідно опрацьовувались³⁷.

Проте для успішного здійснення фундаментальних напрацювань і комплексних розробок тактичних операцій існують певні труднощі й перепони. Йдеться передусім про ускладненість і недосконалість методів емпіричного спостереження, результати якого обмежуються

³³ Див.: Комаров, И. М. Криминалистические операции досудебного производства в системе методики расследования преступлений: монография / И. М. Комаров. – М. : Юрлитинформ, 2012. – С. 130–131.

³⁴ Див.: Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. Т. 2. Частные криминалистические теории. – М. : Юрист, 1997. – С. 22.

³⁵ Див.: Комаров И. М. К вопросу об исследовании содержания частной теории криминалистических операций // Роль и значений деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики : материалы междунар. конф. (к 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина). – М. : Акад. Упр. МВД РФ, 2002. – С. 153.

³⁶ Див.: Комаров И. М. Криминалистические операции досудебного производства в системе методики расследования преступлений: монография / И. М. Комаров. – М. : Юрлитинформ, 2012. – С. 141.

³⁷ Див.: Цветков С. И. К вопросу о формировании частной криминалистической теории тактических операций // Проблемы первоначального этапа расследования: сб. науч. тр. – Ташкент: ТВШ МВД СССР, 1986. – С. 31–39; Комаров И. М. Проблемы теории и практики криминалистических операций в досудебном производстве : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. – Барнаул, 2003; Шевчук В. М. Теория тактических операций : современное состояние, проблемы и перспективы // Теория та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук.-практ. матер. / за ред. А. П. Засць, М. Л. Цимбала, В. Ю. Шенітька та ін. – Х.: Право, 2004. – Вип. № 4. – С. 110–116 та ін.

головним чином окремими прикладами із слідчої практики. Справа в тому, що ні аналіз матеріалів кримінального провадження, ні опитування працівників правоохоронних органів не можуть дати необхідних відомостей про характер і зміст тактичних операцій. У більшості випадків оперативно-розшукові та організаційно-технічні заходи не відбиваються в матеріалах кримінального провадження. Досить складним питанням є вичленування тактичної операції з усієї маси слідчих дій, оперативно-розшукових та організаційно-технічних заходів, що проводяться на досудовому розслідуванні.

Наукові дослідження проблем тактичної операції мають здійснюватися на загальному, груповому й видовому рівні. На рівні загального підходу розглядаються поняття, наукові засади, структура, класифікація тактичної операції, історія розвитку, місце цього вчення в системі криміналістики, зв'язки з іншими галузями криміналістичного та іншого наукового знання, практикою й нормами права. Метою таких досліджень є розроблення загальної моделі тактичної операції з точки зору її системної характеристики. На груповому й видовому рівні вивчаються особливості означених типів і видів тактичних операцій, форм і можливостей реалізації отриманих знань з метою створення і застосування на практиці відповідних моделей вказаних операцій, здійснюваних для вирішення типових завдань розслідування у справах різних категорій, а також при розслідуванні певних груп тих чи інших схожих видів, окремих видів і різновидів суспільно небезпечних діянь. Використання інформації, що міститься в таких моделях, дозволяє слідчим ефективно вирішувати загальні й ситуаційно зумовлені питання організації і здійснення тактичних операцій у провадженнях різних категорій злочинів³⁸.

Формування будь-яких теоретичних побудов у криміналістиці має здійснюватися на певному методологічному підґрунті. Цьому твердженню повною мірою відповідає й формуванню концепції тактичних операцій. У зв'язку з цим варто враховувати, що методологічною основою розслідування й судового розгляду є матеріалістична діалектика, її закони і категорії. Відповідно до цілей і завдань дослідження використовуються сукупність принципів сучасної теорії пізнання, зокрема, системно-діяльнісний, системно-структурний, технологічний, функціональний, інформаційний та інші підходи³⁹.

³⁸ Див.: Образцов, В. А. Криминалистическое учение о тактической операции / В. А. Образцов // Криминалистика; под ред. проф. В. А. Образцова. – М. : Юристь, 1995. – С. 75.

³⁹ Див.: Афанасьев, В. Г. Общество: системность, познание и управление / В. Г. Афанасьев. – М.: Политиздат, 1981. – С. 21–31; Психология : словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – С. 57–60; Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 5-е изд. – М. : Политиздат, 1987. – С. 118–119.

Методологічним підґрунтям формування тактичних операцій виступають діяльнісний, системно-структурний і технологічний підходи. Оперування такими підходами при формуванні концепції тактичних операцій може стати новою парадигмою криміналістичної науки, здатною підняти на більш високий теоретико-методологічний рівень проведення досліджень у зазначеній царині знань. Спираючись на основи системно-структурного підходу можна стверджувати, що тактична операція має всі атрибути системного утворення, її слід розглядати як складну реальну систему діяльнісного типу, що реалізуються спеціально уповноваженими законом суб'єктами і спрямовані на вирішення окремих тактичних (проміжних) завдань, зумовлених слідчими (судовими) ситуаціями, якій притаманні такі властивості, як цілісність, структурованість, ієрархічність, цілеспрямованість, зв'язок і взаємодія між елементами.

Особливого теоретико-методологічного значення при формуванні тактичних операцій набуває технологічний підхід, під яким розуміється напрям системного дослідження закономірностей щодо реалізації комплексу взаємопов'язаних дій, заходів і процедур, що виконуються в певній послідовності з метою досягнення необхідного результату в практиці злочинної діяльності і в діяльності з розслідування злочинів. Технологічний характер діяльності з організації і проведення тактичної операції полягає саме в упорядкованості здійснення певних дій, заходів, зміст яких визначено сутністю стадій, етапів. При цьому слід враховувати, що технологія тактичної операції є похідною від слідчої технології, технології слідчих дій, технології розслідування злочинів.

Побудова наукової концепції тактичних операцій передбачає формулювання поняття досліджуваної категорії. Водночас, необхідно враховувати, що сьогодні в теорії криміналістики поняття «тактичної операції», є одним із найбільш дискусійних, що не може не позначатися на остаточній розробці та дослідженні теорії тактичних операцій.

Передусім, слід зауважити, що в криміналістиці для позначення поняття тактичної операції використовуються різноманітні терміни. Нерідко її іменують «криміналістична операція» (І. М. Комаров, Г. А. Матусовський, М. П. Яблоков), «методична операція» (М. О. Селіванов), «криміналістична тактична операція» (А. В. Дулов, В. І. Шиканов, І. О. Возгрін, О. А. Чебуренков), «слідча операція» (В. Я. Колдін), «стратегічна операція» (В. О. Образцов, С. В. Лаврухін), «субстратегічна операція (Е. Ю. Березутский), «спеціальна операція» (В. М. Григорьев, С.Б. Россинський), «тактичний (криміналістичний) комплекс (О. Ю. Головін, А. В. Шмонін, М. О. Селіванов, В. М. Ісаєнко), «тактична програма», «психолого-тактична операція» (В. Й. Бочелюк), «тактична комбінаційна операція» (Є. Г. Джакішев) та ін.

Очевидно, що лише перераховані терміни досить переконливо свідчать про спірність та неоднозначність наукових підходів до визначення цієї криміналістичної категорії. Відсутність єдиного погляду на визначення вказаного поняття викликає термінологічну плутанину, яка негативно впливає як на дослідження комплексів дій, що використовуються при розслідуванні окремих видів злочинів, так і на практику їх застосування⁴⁰.

На нашу думку, така термінологічна розбіжність до певної міри є виправданою і пов'язана з етапом формування теорії тактичних операцій, становленням цієї категорії криміналістики. Ми солідарні з позицією тих науковців, які називають операцію тактичною, тим самим підкреслюючи її спрямованість і апіорну можливість індивідуальної адаптації до конкретної криміналістичної методики. Тому, на наше переконання, найбільш вдалим, оптимальним для позначення комплексу процесуальних та непроцесуальних дій, заходів, спрямованих на вирішення окремих тактичних завдань розслідування, слід визнати усталений термін «тактична операція».

У теорії криміналістики і практиці розслідування та судового розгляду злочинів питання щодо поняття тактичної операції і її ознак залишається дискусійним. Попри це, є очевидним, що в основній більшості визначень висловлена думка, що тактична операція являє собою поєднання (сукупність, комплекс, систему) слідчих дій, оперативно-розшукових і організаційних заходів, спрямованих на вирішення тактичних (проміжних) завдань, що абсолютно справедливо. Разом з тим неузгодженою залишається позиція науковців щодо сутності цього поєднання, оскільки ними використовуються різні за змістовним навантаженням терміни – сукупність, система, комплекс. Зазначене обумовлює необхідність більш глибокого аналізу, запропонованих у літературі визначень поняття «тактична операція».

Пізнання сутності тактичних операцій передбачає вивчення та дослідження ознак цих тактичних засобів. На наш погляд, суттєвими ознаками тактичних операцій є: 1) системність взаємопов'язаних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційно-технічних та інших дій (заходів) алгоритмічного характеру; 2) обумовленість цієї системи дій слідчою та судовою ситуацією на певному етапі кримінального провадження; 3) спланованість тактичної операції, тобто дії та заходи такої операції провадяться за єдиним планом; 4) керівна (управлінська) роль слідчого, прокурора (за винятком оперативно-тактичних операцій, де керівником може бути і посадова особа оперативних підрозділів), а

⁴⁰ Див.: Гавріляк О. Ю. Проблемні питання визначення поняття «Тактична операція» / О. Ю. Гавріляк // Вісн. Луган. держ. ун-ту внутр. справ. – Луганськ : ЛДУВС, 2008. – Вип. 1. – С. 67–71.

в судовому провадженні судді; 5) спрямованість дій та заходів на вирішення окремого тактичного завдання у досудовому розслідуванні та судовому провадженні.

Заслужують на увагу й погляди практиків на ознаки тактичної операції. Так, за результатами проведеного нами анкетування й інтерв'ювання слідчих прокуратури, поліції і СБУ – 74 % опитаних респондентів вказали, що тактична операція – це передусім засіб вирішення тактичних завдань; 38,3 % – засіб впливу на слідчу ситуацію, що склалася, з метою її зміни на кращу; 61,7 % – форма взаємодії слідчого, прокурора, співробітників оперативних підрозділів, контролюючих та інших органів, спеціалістів.

На наш погляд, тактична операція – це криміналістичний комплекс організаційно-тактичної спрямованості, який являє собою систему процесуальних і непроцесуальних дій та заходів, обумовлених слідчою (судовою) ситуацією і спрямованих на вирішення окремого тактичного завдання в ході досудового розслідування та судового провадження.

Тактична операція як системне утворення має свою структуру, яка відбиває внутрішню її будову і характер взаємозв'язків між компонентами. Разом з тим, проблема побудови структури тактичної операції у криміналістиці залишається недостатньо дослідженою. Більше того, у криміналістичній літературі у зв'язку з неоднаковим розумінням сутності тактичної операції наводяться різні описи її структури, що зумовлюють дискусійність проблеми побудови структури тактичної операції у криміналістичній доктрині.

Спираючись на методологічні положення системно-структурного підходу, вважаємо, що структуру тактичної операції необхідно досліджувати в динаміці і статично, виокремлюючи два взаємозв'язаних блоки: (1) атрибутивний та (2) функціональний. Атрибутивний розкриває морфологічну, композиційну будову тактичної операції, наявність відповідних компонентів у їх статичному розташуванні. Функціональний блок характеризує специфіку зв'язків між компонентами в ході реалізації тактичної операції, тобто розкриває її динамічну складову.

Атрибутивний блок включає такі компоненти: суб'єкти (учасники) – засоби – ресурси. Саме ця тріада є найбільш стійкою до будь-яких різновидів тактичних операцій і розкриває їх внутрішню будову. За результатами проведеного нами анкетування та інтерв'ювання слідчих прокуратури, МВС та СБУ доцільність включення до атрибутивного блоку структури тактичної операції такого елемента як «суб'єкти (учасники)» підтвердили – 64 % респондентів, «засоби» – 96,3 %, а «ресурси» – 18,6 %. Отримані дані дозволяють зробити висновок про те, що такі компоненти: «суб'єкти (учасники)» – «засоби» – «ресурси» в структурі тактичної операції є визначальними і обумовлюють їх внутрішню будову. Щодо інших компонентів, які пропонувалися до

структури тактичної операції, зокрема, об'єкта, то вважаємо можливим приєднатися до І. М. Комарова, який наголошує, що об'єкт – це те, на що безпосередньо спрямована тактична операція і відповідно, він перебуває поза її межами, а тому не може входити до її структури⁴¹. За цією ж ознакою дискусійною виглядає пропозиція щодо включення до структури тактичної операції умов, в яких вона здійснюється.

Функціональний блок розкриває специфіку реалізації тактичної операції, її розвиток і охоплює шість послідовних взаємозв'язаних етапів: а) аналіз і оцінка слідчої (судової) ситуації; б) постановка тактичного завдання і визначення мети тактичної операції; в) прийняття рішення про проведення тактичної операції; г) створення моделі тактичної операції та програми її реалізації; д) здійснення тактичної операції; е) оцінка досягнутих результатів. Отже, визначення структури як форми відзеркалення внутрішньої будови і порядку функціонування компонентів-складників, оптимальне наповнення цієї структури і вміле формування її архітекτονіки є важливою і необхідною умовою успішного застосування тактичних операцій.

Серед дискусійних проблем формування тактичних операцій особливого значення сьогодні набувають питання визначення функціонального призначення цих тактичних засобів, розроблення підстав їх класифікації, розкриття структурної побудови, формулювання систему спеціальних принципів формування тактичних операцій. Потребують також окремого дослідження ролі чинників-детермінантів для побудови тактичних операцій, обумовленість останніх видом злочину, етапністю кримінального провадження, слідчою (судовою) ситуацією й тактичними завданнями. Перспективними напрямками розробок у сучасній криміналістиці є дослідження тактичних операцій як засобів формалізації процесу кримінального провадження, проблеми щодо організації та планування тактичних операцій, а також застосування типових тактичних операцій при розслідуванні окремих видів злочинів та у судовому провадженні. Необхідно здійснювати спеціальне дослідження проблем формування та практики реалізації тактичних операцій у судовому провадженні, розроблення тактичних завдань у судді та пропонування відповідних тактичних операцій.

Таким чином, криміналістикою і судово-слідчою практикою накопичено, систематизовано й узагальнено досить об'ємний емпіричний матеріал, який є відправним для створення окремої криміналістичної теорії тактичних операцій, актуальність побудови якої не викликає жодних сумнівів. Положення криміналістичної теорії тактичних операцій утворюють насамперед систему знань, яка

⁴¹ Див.: Комаров, И. М. Криминалистические операции в досудебном производстве: монография / И. М. Комаров. – Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2002. – С. 146.

характеризує предметно-практичну та інформаційно-пізнавальну сторону судово-слідчої діяльності. Як і криміналістика в цілому, окрема теорія тактичних операцій має прикладний характер, оскільки є науковою основою для розробки і застосування тактичних засобів кримінального провадження. Остаточне формування цієї теорії сприятиме нівелюванню спірних позицій науковців щодо визначення місця тактичних операцій у системі криміналістики, сприятиме збагаченню загальної теорії криміналістики, забезпечить підвищення ефективності кримінального провадження.

Висновки

Оптимізація й підвищення ефективності протидії злочинним проявам значною мірою залежить від того, наскільки глибоко розроблені теоретичні засади формування та реалізації тактичних операцій. Тому розробка тактичних операцій є нагальною потребою криміналістичної теорії і слідчої практики і позитивно вплине на процес установлення істини по конкретних кримінальних провадженнях. В останні десятиліття концепція тактичних операцій інтенсивно розвивається, поступово переходячи в ранг окремої криміналістичної теорії. Це цілком закономірно, тому що тактичні операції активізують і організують процеси взаємодії правоохоронних органів, виступають засобом реалізації методів розслідування, вирішення окремих тактичних завдань. Усе це свідчить про необхідність теоретичного обґрунтування й широкого впровадження тактичних операцій у практичну діяльність по розслідуванню злочинів. Ось чому на сучасному етапі розвитку криміналістики досить актуальною й важливою є проблема розробки окремої криміналістичної теорії тактичних операцій.

Вважаємо, що дослідження концептуальних основ тактичних операцій у криміналістиці необхідно спрямовувати за двома напрямками. Перший передбачає вивчення й дослідження сутності тактичних операцій, наукових та методологічних основ, історії розвитку, структури і класифікації тактичних операцій, місця цієї теорії у системі криміналістики, взаємозв'язку з іншими галузями криміналістичного та іншого наукового знання, судово-слідчою практикою. Другий рівень – особливості формування окремих типів та видів тактичних операцій, форм і можливостей реалізації отриманих знань з метою побудови й застосування на практиці типових тактичних операцій, які проводяться для вирішення типових завдань розслідування окремих видів та груп злочинів. Подальші ж дослідження порушених питань сприятимуть збагаченню теорії криміналістики, забезпечать передумови для появи нових підходів до вирішення важливих проблем криміналістичної тактики й методики,

спрямованих на підвищення ефективності розслідування злочинів та оптимізацію слідчої та судової діяльності.

ФОРМИРОВАНИЕ ТАКТИЧЕСКИХ ОПЕРАЦИЙ В КРИМИНАЛИСТИКЕ: ДИСКУСИОННЫЕ ПРОБЛЕМЫ

Виктор Шевчук

Аннотация

Исследуются дискуссионные проблемы формирования тактических операций и практики их реализации в досудебном расследовании и судебном производстве. Определяется, что сегодня в криминалистике дискуссионными остаются подавляющее большинство вопросов, являющихся определяющими в формировании криминалистической теории тактических операций. Осуществлено обоснование методологических основ построения и применения тактических операций. Исследованы тенденции и перспективы развития отдельной теории тактических операций. Определены место и роль тактических операций в системе криминалистики, процессе уголовного производства. Базируясь на системно-структурном и технологическом подходах исследована сущность тактической операции как криминалистического комплекса организационно-тактической направленности.

Среди дискуссионных проблем формирования тактических операций особое значение сегодня приобретают вопросы определения функционального назначения этих тактических средств, разработанных оснований их классификации, раскрытие их структурного построения, формулирование систему специальных принципов формирования тактических операций. Отдельного исследования требуют также проблемы значения и роли факторов-детерминантов для построения тактических операций, обусловленности их видом преступления, этапностью уголовного производства, следственной (судебной) ситуацией и тактическими задачами. Перспективными направлениями разработок в криминалистике является исследование проблем организации и планирования тактических операций, а также применение типовых тактических операций при расследовании отдельных видов преступлений и в судебном производстве. Сформулированы научные подходы и предложения по решению концептуальных проблем формирования и реализации тактических операций с целью оптимизации деятельности органов досудебного расследования, прокуратуры и суда.

Ключевые слова: *тактическая операция, типовые тактические операции, криминалистическая теория тактических операций, тактические задачи, формирование и реализация тактических операций, технология тактической операции.*

FORMATION OF TACTICAL OPERATIONS IN CRIMINALISTICS: DISCUSSION PROBLEMS

Viktor Shevchuk

Summary

The dissertation discusses the problems of formation and practice of implementation of the tactical operations in the pre-trial investigation and court proceedings. It is determined that today, in the forensics, the overwhelming majority of the issues that are crucial for the formation of criminalistics theory of tactical operations remain in the discussion. Done the justification of methodological foundations of the construction and use of tactical operations. Investigated the tendencies and prospects of development of individual theory of the tactical operations. Based on system structural and technological approaches determined the place and role of tactical operations in criminalistics, during criminal proceedings.

Among the discussion problems of the formation of tactical operations of particular importance today are the question of determining the functional purpose of these tactical tools, developed the grounds for their classification, disclosure of structural construction, the formulation of a system of special principles for the formation of tactical operations. A separate study also requires problems of the significance and role of determinants for the construction of tactical operations, the conditionality of their kind of crime, the stage of criminal proceedings, investigative (court) situation and tactical tasks. Promising directions of development in criminalistics is the study of tactical operations as means of formalizing the criminal proceedings, problems with the organization and planning of tactical operations, as well as the use of typical tactical operations in investigating certain types of crimes and in court proceedings. Scientific approaches and suggestions for solving conceptual problems of formation and implementation of tactical operations are formulated in order to optimize the activities of pre-trial investigation bodies, the prosecutor's office and the court.

Key words: *tactical operation, typical tactical operations, criminalistics theory of tactical operations, tactical tasks, formation and implementation of tactical operations, technology tactical operations.*

14

INTERNATIONAL CONGRESS
МІЖНАРОДНИЙ КОНГРЕС
TARPTAUTINIS KONGRESAS

**CRIMINALISTICS
AND FORENSIC EXPERTOLOGY:
SCIENCE, STUDIES, PRACTICE**

**КРИМІНАЛІСТИКА
ТА СУДОВА ЕКСПЕРТОЛОГІЯ:
НАУКА, НАВЧАННЯ, ПРАКТИКА**

**KRIMINALISTIKA IR TEISMO
EKSPERTOLOGIJA:
MOKSLAS, STUDIJS, PRAKTIKA**

13-15 SEPTEMBER
ВЕРЕСЕНЬ
RUGSĒJIS

ODESSA, UKRAINE, 2018
ОДЕСА, УКРАЇНА, 2018
ODESA, UKRAINA, 2018

- Scientific committee:** Co-chairman • співголови • сопредседатели
 Prof. Dr. **Henryk MALEWSKI** (Lithuania • Литва • Литва)
 Prof. habil. Dr. **Valeriy SHEPITKO** (Ukraine • Україна • Украина)
 Prof. habil. Dr. **Valeriy TISHCHENKO** (Ukraine • Україна • Украина)
- Науковий комітет:** Members • члени • члены
 Prof. Dr. **Rolf ACKERMANN** (Germany • Німеччина • Германия)
Научный комитет: Assoc. Prof. Dr. **Marek FRYŠTAK** (Czechia • Чехія • Чехия)
 Prof. habil. Dr. **Mieczyslaw GOC** (Poland • Польща • Польша)
 Prof. habil. Dr. **Bohdan SCHUR** (Ukraine • Україна • Украина)
 Prof. habil. Dr. **Victor SHEVCHUK** (Ukraine • Україна • Украина)
 Prof. habil. Dr. **Volodymyr ZHURAVEL** (Ukraine • Україна • Украина)
 Assoc. Prof. Dr. **Gabriele JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ** (Lithuania • Литва • Литва)
 Prof. habil. Dr. **Alexander PODOBNYY** (Ukraine • Україна • Украина)
 Prof. Dr. **Václav KRAJNÍK** (Slovakia • Словаччина • Словакия)
 Prof. Dr. **Vidmantas Egidijus KURAPKA** (Lithuania • Литва • Литва)
 Assoc. Prof. Dr. **Annika LALL** (Estonia • Естонія • Эстония)
 Prof. habil. Dr. **Larisa ARKUSHA** (Ukraine • Україна • Украина)
 Prof. Dr. **Mile MATIJEVIĆ** (Bosnia and Herzegovina, Боснія і Герцеговина, Босния и Герцеговина)
 Prof. Dr. **Snieguolė MATULIENĖ** (Lithuania • Литва • Литва)
 Prof. Dr. **Darko MAVER** (Slovenia • Словенія • Словения)
 Prof. Dr. **Jozef METEŇKO** (Slovakia • Словаччина • Словакия)
 Dr. **Vladimirs TEREHOVIČS** (Latvia • Латвія • Латвия)
 Assoc. Prof. Dr. **Elita NĪMANDE** (Latvia • Латвія • Латвия)
 Prof. habil. Dr. **Bachyt NURGALIJEV** (Kazakhstan • Казахстан • Казахстан)
 Prof. habil. Dr. **Jiří STRAUS** (Czechia • Чехія • Чехия)
 Prof. Dr. **Michael SHEPITKO** (Ukraine • Україна • Украина)
 Prof. habil. Dr. **Tadeusz TOMASZEWSKI** (Poland • Польща • Польша)
 Prof. habil. Dr. **Józef WÓJCIKIEWICZ** (Poland • Польща • Польша)
 Prof. Dr. **Olesya VASCHUK** (Ukraine • Україна • Украина)

Congress supported:

Конгрес проводиться за підтримки:

Конгрес проводиться при підтримці:

ЗМІСТ

ПРОЦЕС ГЛОБАЛІЗАЦІЇ, ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ І ПОТРЕБА МІЖНАРОДНОЇ ГАРМОНІЗАЦІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ГАЛУЗІ КРИМІНАЛІСТИКИ І СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ

Завдання криміналістики в умовах глобальних загроз та еволюційних перетворень злочинності <i>Валерій Шенітько</i>	14
Криміналістика в Литві в 1918 - 2018 роках <i>Vidmantas Egidijus Kurapka, Henryk Malewski, Snieguolė Matulienė, Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, Andrej Gorbatkov</i>	26
Нові тенденції розвитку криміналістики <i>Віолетта Коновалова</i>	55
Стратегічний і тактичний рівні розслідування злочинів: сутність та значення <i>Валерій Тищенко</i>	65
Громадська безпека та психологія: зміна безпеки Культура та кримінальний профіль <i>Sait Yilmaz, İbrahim Gül</i>	76
Криміналістика в умовах глобалізації <i>Руслан Комісарчук</i>	95
Реалізація принципу змагальності у кримінальному процесі криміналістичними заходами: декларації та реалії <i>Edgaras Dereškevičius, Karolis Kurapka</i>	110
Вплив глобальних проблем на локальні проблеми в Чеській Республіці: ісламська фобія <i>Marek Fryšták, David Čep</i>	121
Відповідальність співробітників поліції на тлі інших суб'єктів, залучених до процесу розслідування <i>Renata Włodarczyk</i>	132

Актуальні питання міжнародного співробітництва в сфері судово-експертної діяльності <i>Юлія Черноус, Ольга Лопата</i>	145
Формування тактичних операцій у криміналістиці: дискусійні проблеми <i>Віктор Шевчук</i>	161
Основні напрями боротьби з релігійною екстремістською діяльністю в Азербайджанській Республіці <i>Бахтіяр Алієв</i>	175
Проблеми структурування криміналістичних знань у сучасних умовах <i>Вікторія Ярмчук</i>	184
Аналіз злочинних діянь пов'язаних з вживанням, зберіганням наркотиків та психотропних речовин і система виконання покарань. <i>Uscila Rokas</i>	194
Кібервандалізм: поняття та види <i>Катерина Латіш</i>	223
Важливі новини та ідеї в системі оцінки литовської судової етики <i>Žaneta Navickienė</i>	231
Деякі аспекти боротьби з контрабандою сигарет у контексті криміналістичної стратегії Литви та Європейського Союзу <i>Jurgita Baltrūnienė</i>	241
Психологічні аспекти взаємодії слідчих та співробітників оперативних підрозділів в процесі розслідування злочинів <i>Оксана Василова-Карвацька</i>	258
Проблеми розуміння тактичних рішень та їх структури <i>Олег Булукуков</i>	269
Прослуховування телефонних розмов у справах про тероризм в Прецедентному праві ЄСПЛ <i>Jan Provazník</i>	282
Зміст і структура механізму злочину <i>Михайло Ігнат'єв</i>	295
Індивідуальна ідентифікація в криміналістиці – це корисно? <i>Jaroslav Moszczyński</i>	309

СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСЯГНЕНЬ НАУКИ В ПРОЦЕС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ І ЇХ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

GeNN інноваційний проект у пошуку та ідентифікації безвісно відсутніх осіб <i>Ireneusz Soltyszewski, Alicja Tomaszewska</i>	326
Правові основи й умови проведення поліграфологічної експертизи в польському і українському кримінальному процесі і криміналістиці. Порівняльний аналіз. <i>Małgorzata Hrehorowicz, Oksana Dufeniuk</i>	335
Сліди ДНК співробітників поліції на місці події – проблема чи задача на виключення? <i>Katarzyna Ćwik</i>	353
Вибрані види розпізнавання та їх використання в поліцейській практиці <i>Martin Samek</i>	359
Ефективність досудового слідства. Скільки коштують прості помилки для державного бюджету? <i>Gediminas Bučiūnas</i>	368
Застосування Директиви про персональні дані, що обробляються у правоохоронних цілях збору персональних даних в електронному просторі <i>Sigutė Stankevičiūtė</i>	376
Розуміння та оцінювання фотоелектричного плетизмографа (PLE) <i>Bruce White</i>	390
Вплив наявності вогнепальної зброї на злочинність <i>Leszek Stepka</i>	399
Доктринальне напрацювання використання антроподжерельної невербальної інформації в кримінальному провадженні <i>Олеся Ващук</i>	415
Використання знань психології в розслідуванні злочинів, вчинених організованими групами <i>Марина Костенко</i>	426

Проблеми розробки сучасних науково-технічних засобів для роботи правоохоронних органів із запаховою інформацією <i>Наталія Павлюк</i>	438
Автоматизовані системи, що сприяють протидії злочинам проти правосуддя <i>Михайло Шенітько</i>	447

Наукове видання

**КРИМІНАЛІСТИКА
ТА СУДОВА ЕКСПЕРТОЛОГІЯ:
НАУКА, НАВЧАННЯ, ПРАКТИКА**

14 МІЖНАРОДНИЙ КОНГРЕС

Том I

Верстка – Н.М. Ковальчук

Підписано до друку 20.08.2018. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 26,74. Тираж 300. Замовлення № _____.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65009, Україна, м. Одеса, вул. Сегедська, 18, офіс 431
Телефон +38 (0552) 39 95 80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.